

Bilaga 1

Centralposthusets berättelse

Examensarbete, Masterprogrammet i design 120 hp,
Högskolan för Design och Konsthantverk,
Göteborgs Universitet.

Degree project, Masters programme in design 120 hp,
School of Design and Crafts,
University of Gothenburg.

mvh,

Kommunicerande objekt

Felix Holgers

Centralposthuset under 30-talet. Bilder från Postmuseum, Stockholm

Centralposthusets berättelse

Posthuset uppfördes mellan 1918-25 som en mycket modern byggnad för att man mer effektivt skulle kunna sortera och distribuera post. Den ”synnerligen monumentala byggnaden” invigdes 1925 på Drottningtorget i Göteborg. Ernst Torulf som bl.a. medverkade i den arkitektgrupp som utformade göteborgsutställningen 1923 har ritat byggnaden. Han står även bakom större byggnader som Naturhistoriska museet (1923) och Västgötabanans stationshus vid Centralstationen (1938).

Varför så stora lokaler? Varför monumental?

Postverket hade dyrköpta erfarenheter av att tidigare ha byggt för litet. Centralposthuset i Stockholm som stod färdigt 1903, fick utöka sina lokaler redan efter 10 år. Centralposthuset i Göteborg byggdes där den gamla fattigvårdsanstalten legat pga dess centrala läge. Vikten av att transporterna till och från postkontoret kunde utföras utan svårigheter från platsen, mest pga närheten till Centralstationen eller huvudbangården som det då kallades. Kostnader kunde minskas. Platsen är stadens kommunikationscentrum.

Invigningstalet 1925, av generalpostdirektör Juhlin består av en hel del tack till alla som medverkat i arbetet och historik över byggnadens tillkomst. Men det finns formuleringar i detta tal som beskriver hur man såg på bygget och verksamheten:

På samma gång som jag nu förklarar detta posthus öppnat för sitt betydelsefulla arbete, uttalar jag den förhoppningen, att de posttjänstemän, vilka hittills under svåra förhållanden arbetat på olika postkontor i Göteborg och nu överflyttas till detta huvudpostkontor, komma att här under bättre villkor utföra sina åligganden med samma plikttrohet, nit och nogrannhet, varmed de för övrigt alla svenska posttjänstemän städse gjort till fromma för allmänhetens och för vårt älskade fosterland.¹

Nog är det pompöst, precis som själva byggnadens utstrålning och arkitektur. Samtidigt beskriver detta, inte bara om verksamheten utan hur man ser på postmannen och hans betydelse. Posthuset beskrivs nästan som ett stort tack till det arbete posttjänstemän kommer att göra för allmänheten.

1. Hjertberg, Per i samarbete med Posten. Från "Bracka" till Posthus. 1991. Region Göteborg

bilder från Postmuseum, Stockholm

Man får tänka på att under 1910- och 1920-talet var det en tid med fackförenings- bildnings och rösträttsrörelser i Sverige. De nordiska kooperativa arkitektkontoren uppstod under 1920- och 1930-talet. Hela Norden präglades av "olika demokratiseringsprocesser med en arbetarrörelse på stark frammarsch".² Hjalmar Branting och Socialdemokraterna får makten 1924, men efter 1932 kom socialdemokratin att agera med mer stabilt regeringsinnehav. "Det är alltså i en omvälvande samhällsmiljö, i en tid när sociala reformer påkallas som kooperationen expanderar och etablerar egna arkitekt- eller byggnadskontor."

Samhället reformeras. Människor ökar sin levnadsstandard. Välfärdssamhället börjades byggas genom den demokratiskt inriktade kooperationen som moderniseringsapparat som bidrar till bättre ekonomiska villkor. "Begreppet folkhemmet användes 1928 av Per Albin Hansson som en visualisering av den politik man ville föra. Det var en metafor

2. Brunström, Lisa. Det svenska folkhemsbygget: om Kooperativa förbundets arkitektkontor. 2004. Arkitektur förlag.

för samhällets ansvarstagande gentemot den enskilde medborgaren, en slags samhällsmoderlighet”

Centralposthuset invigs och börjar användas när allt detta händer i Sverige. Reportern i Göteborgs Handels och Sjöfartstidning kallar byggnaden för ett ”postalt palats” och ”en av de demonstrationsobjekt som komma våra bröst att vidgas av stolthet”.³ Kan tyckas gå lite stick i stäv med den rådande socialdemokratiska folkhemsbyggandet? Ett monumentalt palats låter inte så moderligt beskyddande. Men kanske byggnaden tolkades så, skillnaden på hur vi ser den idag och hur den sågs på när den inrättades måste ha varit olika. Vi får tänka på att nyklassicismen under denna tid är levande och ett modernt sätt att tänka kring formgivning.

Nyklassicism

Under 1910- och 1920-talen var Tyskland och tysk arkitektur den viktigaste förebilden för svenska arkitekter, särskilt inom stads- och bostadsbyggandet.⁴ Svenska slöjdföreningen började ta efter Deutscher Werkbund och genom sin förmedlingsbyrå ville föreningen skapa kontakter mellan industrin och konstnärer och arkitekter.

Nyklassicismen vill ”återuppväcka antikens ideal och efterbilda dess påstådda enkelhet och harmoni.” Under 1920-talet genomsyrades konsten på kontinenten av ett nyväckt intresse för klassiska ideal. Detta är också en stilhistorisk brytningstid, då svenska arkitekter och formgivare sökte ny inspiration i antikens fantasifulla värld. Direktören Gregor Paulsson på Svenska slöjdföreningen talade tidigt om ”de historiska stilarna, som ligga tryckande som en mara på nutida arkitektur och dekorativ konst”.⁵ 1920-talets eklektiska stil betecknade han som en stilepok utan morgondag. Nyklassicismen firade stora triumfer då Göteborg firade sitt trehundraårsjubileum 1923. Landet höll på att arbeta sig upp ur en lågkonjunktur, och de styrande ville bjuda på ett festligt och glansfullt

3. Lönnroth, Gudrun. Centralposthuset, kulturhistorisk dokumentation. Utförd av Göteborgs stadsmuseum avd för natur och kulturmiljövård. 2002.

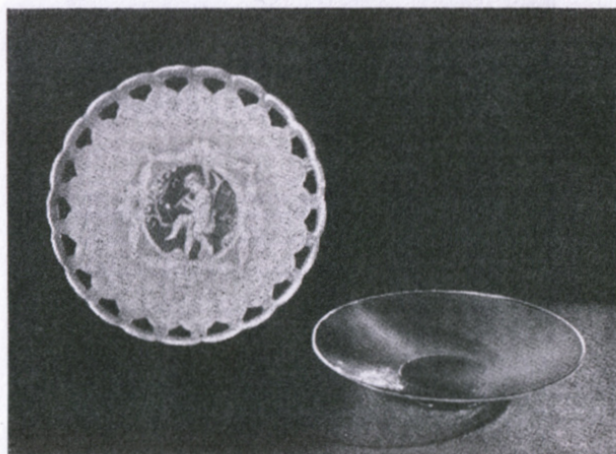
4. Red. Dahlström, Gil. Swahn, Jan-Öjvind. Bra Böckers Lexikon, om ”Nyklassicism”. 1991. Bokförlaget Bra Böcker AB.

5. Holgers, Märta. De svenska antikviteternas historia. 2007. Albert Bonniers Förlag.

evenemang. Utställningen präglades av lyxföremål i en magnifik arkitektonisk inramning med det nyantika konstmuseet vid Götaplatsen i centrum. Art Deco kom till Sverige och de svenska formgivarna lyckades skapa ett nationellt uttryck som väckte beundran utanför landets gränser. Denna lätta och lekfulla tjugotalsstil har sammanfattats i begreppet Swedish Grace. 1920-talets konsthantverk och inredningar var eklektiska med många lånade stildrag, inte enbart från 1700-talets och empirens formförråd. Tidens arkitekter och formgivare hämtade även inspiration från när och fjärran. Tutanchamons grav, den mer än 3000 år gamla, öppnades fyllda med över 5000 föremål. Fynden avsatte snart tydliga spår i europeisk arkitektur, dekorativ konst och mode.

God smak?

Design på 1800-talet betydde ofta att bruksföremålen försågs med ornament. Under industrialismens första tid var de typiska designprodukterna rikligt dekorerade. Dekoren och sättet på vilket den applicerades ledde till en diskussion om god smak, estetiskt sinne och nödvändigheten av uppfostran när det gällde produkternas kvalitet.

Ful och vacker frukttallrik.

Ful och vacker frukttallrik – så lyder texten under den bild i den instruktiva boken ”Hur bo. Några ord om den moderna smakriktningen.” Bilden är tänkt att vara ett pedagogiskt exempel där två tallrikars för- och nackdelar jämförs i syfte att utbilda läsaren i den goda smaken. Den korthuggna bildtexten förklarar egentligen inte vilket fat betraktaren förväntas uppfatta som fult och vackert. Men en anledning till att många kan avläsa det avsedda budskapet är att de normer som ligger bakom bildens och textens konstruktion i stor utsträckning präglade 1900-talets moderna formsyn.⁶ En teknisk produkt, t.ex. en symaskin, skulle försees med dekor för att dess maskinkaraktär på det sättet skulle tonas ned. Dekorativa mönster, färggranna motiv med blomster eller andra växter samt djurformer applicerades. Dessa ansågs passa ”i synnerhet den kvinnliga smaken”. Arkitekturen under samma tid skulle göras sublimare med hjälp av ornament och samtidigt inbjuda till associationer om t.ex. antika berättelser och ideal.

Arts and Crafts rörelsen, i mitten av 1800-talets England betonade en motreaktion till den industriella maskinproduktionen och beaktade den konstnärliga sidan av tillverkningen. John Ruskin framförde dessa idéer och betonade vikten av naturnärhet och hantverk för varuproduktionen. ”Där en riktig användning av material kunde framhäva designens estetiska och etiska målsättningar”.⁷ Troheten mot materialet var en för-

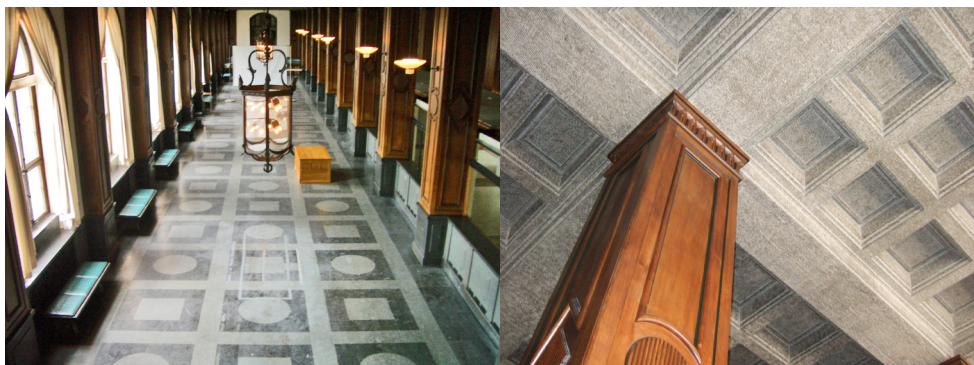
Sublima dekorationer liknande Arts and Crafts rörelsen? Koppertaket och de Joniska kolonnerna krönte med stora urnor.

6. Käberg, Helena. Ful och vacker frukttallrik - om 1900-talets moderna formsyn och nutida krav på en rik formvärld. Nationalmuseum utställningskatalog nr 651 "Förfärligt härligt". Printfotografen, Helsingborg 2007.

7. Vihma, Susann. Designhistoria – en introduktion. Raster förlag, 2003.

utsättning för skönhet. Produkterna skulle således tillverkas för hand. Hantverket kunde fungera som en garanti för produktkvalitet.

Detta förhållande till material vilar även Centralposthuset på. Den är konstruerad med gedigna material, men med sparsam utsmyckning. I jämförelse med modernismen och framförallt minimalismen framträder dock huset som väldigt utsmyckat, det beror på hur man ser det.

Inuti den stora posthallen. Troheten mot material – Trä och granit. Innertaket är utmejslat för hand vilket tog ca 1,5 år att göra.

Wiener Werkstätte är en slags fortsättning på Art and Crafts rörelsen. Konstnärer, hantverkare och arkitekter började arbeta mer tillsammans inom produktion där man framförde den individuellt konstnärlig skaparkraften och hantverket. Individuella konstnärer kom fram där ornamenten var en central del av gestaltningen. Ornamenten utgjorde ”den konstnärligt centrala frågeställningen för WW, vilket skiljer sig för frågeställningarna av idag”.⁸ Liksom Arts and Crafts rörelsen i England kom även Wiener Werkstätte att ha en relativt liten kundkrets bestående av medlemmar från en förmögen överklass samt av konstnärer och intellektuella. Dyrt hantverk och unika föremål ”kunde ju inte spridas till lägre sociala skikt och till mindre bemedlade hem” – ”Since it is not possible to work for the whole market, we will concentrate on those who can afford it”.⁹

Därtill förekommer ju också en hel del kritik över denna exklusivitet. Ornament, leder det bara till ett elitistiskt synsätt eller är det en konst-

8. Vihma, Susann. Designhistoria – en introduktion. Raster förlag. 2003.

9. www.wikipedia.com. ”Wiener Werkstätte”. 2008.

närlig frihet? Det positiva är att konstnärer får tillträde till samhället genom att formge objekt i industriell produktion, det negativa blir att det etableras en överlägsen attityd som återigen leder till vad som kan definieras som fint respektive fult. Finkulturen har alltid fått problem när den försöker sluta in sig i en smakdebatt för att legitimera konstnären. Den tar därmed död på sig själv.

Första världskriget medförde att en ny fas inleddes i designhistorien. Fasen togs i uttryck av stilblandningar men mest i uttryck av modernismen. Men riktningarna var motstridiga. Man strävade efter en reduktion av formen så att den blev mer avskalad men å andra sidan tog man i bruk mycket kraftfulla uttrycksmedel måhända under påverkan av bildkonstens expressioinism. Modernismen börjar göra sitt intåg. En övergångsperiod inom arkitekturen äger rum. Svenska arkitekter reser nu ut på nytt, men nu går inte resan till det förflutna, utan mot framtiden.

Posttjänstemän i Centralposthuset. Lika monumentala och plikttrogna som huset självt? Bilder från Postmuseum. Stockholm. 1920-tal

Posttjänstemannen

Brevbäraren, eller posttjänstemannen har genom historien varit en stark symbol för Sverige. Liksom från invigningstalet för Centralposthuset ser man att hur posttjänstemannen associeras med plikttrogenhet, nit och noggrannhet. I ur och skur letar sig brevbäraren ut till alla stugor för att leverera sina brev och paket. Det handlar om liv och död! Fram till varje pris! Det är en stark symbolisk bild, sann eller inte, men som enligt min mening återspeglas i Centralposthusets monumentala arkitektur. På ett sätt lever den här brevbärbilden kvar i vårt samhälle. För att ta två exempel återfinns brevbäraren idag i form av den ungdomliga hjälten Karl Bertil Jonsson. Varje julafton får vi se honom leva efter mottot att *ta från de rika och ge åt de fattiga*. Vi har pappa Gustav i TV-serien Svensson Svensson, som trots allt ganska konservativ, har en sida som är mycket plikttrogen vad gäller sitt före detta yrke som brevbärare. Den här symboliska bilden representerar även en socialdemokratisk idé, som handlar

om solidaritet och rättvisa – den stora ansvarsfullheten för den allmänna nyttan. Bakomliggandes finns en stat som hjälper till. Postverket och brevbäraren, med dess symbolvärde och funktion står i direkt relation till Centralposthuset och dess verksamhet.

Karl Bertil Jonssons julafton av Tage Danielsson. Animerad film från 1975, tecknad av Per Åhlin. TV-serien Svensson Svensson. Pappa Gustav och hans familj. 2007

Det finns historiska berättelser kring posttjänstemannen inhuggen i Centralposthuset som dekorationer. Trappavsatsernas väggar har lågrelier och dörrarna i huvudentréerna är försedda med postala symboler. Detta har stor inverkan på hur man ser på huset och dess idé vilket också hör ihop med hur man ser på posttjänstemannen.

Lågrelier på trappavsatsernas yttreväggar som beskriver posttjänstemannen i olika tidsåldrar. Bild från boken "Från 'Bracka' till Posthus". Hjerberg, Per i samarbete med Posten.

Brefbäraren.

Brefbäraren är en som riktigt fått »tur»,
som mycket har fått att »beställa»;
han löper omkring uti ur och i skur,
och modet han aldrig får falla.

Ty rörlighet hör då med skäl till hans lott,
och ej får han dras med podager,
och innan en ann' på sig skorna har fått,
sin väska på armen han tager.

Och blifver han full, så är det af bref,
af tidningar, korsband en massa;
han stundom dig bringar hvad kärestan skref,
då hon vill gå ut för att stassa.

Och stundom han kommer — hvad nu? — med
ett »rek»,
det tarfva väl kan en förklaring:
bra snällt af din onkel, som nu dig ej svek,
hvad gubben dock är för en raring!

Och brefbärarn drager helt sakta på mund,
der blygsamt han står i tamburen:
nu kom han bestämdt i en oväntad stund —
det hörde till »brefbärarturen».

Men nog kan han komma med tråkiga ting,
fast han väl ej ändå rår för'et,
med björnbref och dylikt — det gör ingenting —
som han blott ej tappa humöret!

På nyåret gifs ej för honom appell,
då får han sig lära marschera,
Ty statsråd, grefvar och minsta mamsell
han måste nu bums gratulera.

Då brefbärar'n kommer, han alltid är glad,
om ondt eller godt han oss bringar;
till punkt och till pricka han känner vår stad,
är rask, som han hade fått vingar.

Dem får väl för visso han också en dag,
då andan af släpet han mistar
och bryter så upp från sitt »brefbärlag»
der sakta till himlen han qvistar.

För honom det blir ej en kinkig affär
att tvärt komma in der på orten,
ty lätt han förstår sig att muta sankt Pehr:
han lemnar ett »rek» blott vid porten.

B—g.